

İslâm Medeniyeti

MECMUASI

ÜÇ AYLIK

Dînî, İlmî, Edebî
Araştırmalar Mecmuası

Cilt: V, Sayı: I

Ocak 1981 - Rebîu'l-evvel 1401

SAHİBİ

İSLÂM MEDENİYETİ VAKFI

Adına Başkan
Selçuk ERAYDIN

Yazı İşleri Müdürü
Dr. Câhid BALTACI

Hattat-Ressâm
Turan Sevgili

İdâre Yeri

Bozdoğan Kemerli Cemal Yener

Cad. Nr: 132 VEFA/İST

Haberleşme ve Hâvele

PK. 1315 Sirkeci/İSTANBUL

TURKEY

Fiati: 150 lira

Abone şartları:

Yurt içi: 600 lira

Yurt dışı: 1.200 lira

İÇİNDEKİLER

İslâm'da ihtilâfın tekâmülüne
bir örnek

İ. KAFİ DÖNMEZ : 3

Türkiye I. İslâmî İlimler Kongresi ve İslâmî Türk Edebiyatı ve Yardımcı Dallar Komisyon Raporları 38

Türkiye haricindeki Osmanlı Şer'iyye Sicilleri Hakkında
ATİLLÂ ÇETİN : 49

Al-Âdab as-Saniyya li man Yurîdu Tarîka Sâdât Al-Halvatiyya
Y. NURİ ÖZTÜRK : 56

Western influence upon the otoman Institutions the council of State and the Council Judicial Regulations

HULUSİ YAVUZ : 71

Derûn-i İslâmbol'daki Hani-kâhların silsile-i meşâyihidir
ŞİNASI AKBATU : 81

İlâhiyat Fakültesi Kütüphanesinde mevcut bulunanlarla halen aynı fakültede yapılmakta olan doktora ve doçentlik çalışmalarının listesi

MÜNİR ATALAR : 104

Neşredilmeyen yazılar istenildiğinde iâde edilir. Mecmuanın ismi zikredilmeden iktibas edilemez.

Al âdâb As-saniyya Li Man Yurîdu Tarîka Sâdât Al-halvatiyya

Süleymaniye (Düğümlü Baba) Ktp. No: 218

YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

Eser, 21x15 (16x10,5) cm eb'adında kirli açık kahve rengi, şiraze-
li, mıklepli ve zencirekli meşin bir cilt içinde, 1+250+1 varaktır.
Âharlı beyaz renkte bir kağıt üzerine siyah mürekkeple, okunaklı
bir nesihle yazılmıştır. Sayfalarda 15 satır bulunmaktadır. Her va-
rakta vakıf mührü vurulmuş olup söz başlarının altları kırmızı mü-
rekkeple çizilmiştir.

İlk vikaye yaprağının 1 yüzünde bir dua yer alır. Bu duanın, kah-
ve renk mürekkeple sonradan yazıldığı kuvvetle muhtemeldir.

Temellük ve vakıf kaydı başlangıç sayfası olan ib nin kenarın-
dadır: Eseri, Seyyid İsmail Sâdık Kemal b. el-Hâc Muhammed Sâlih
b. Subhi Paşa adında bir zat temellük edip vakf ve hediye etmiştir.
Bu kayıt 1292 tarihini taşımaktadır.

Eserin müellifi, Muhammed b. Hasan al-Halvatî aş-Şafîî (ölm. tak-
riben h. 1200) dir. Müellif, bu Arapça eserini, dostlarının ısrarları
karşısında zikir, tarikat ve benzeri konularda kaleme aldığı bir man-
zûmesini şerh için yazdığını beyanla ona, «al-âdâb as-saniyya li man
yurîdu tarîka sâdât al-halvatiyya» adını verdiğini bildiriyor.

İlk sayfalarda besmele, hamdele ve salvelenin luzum ve fazîle-
tinden bahsedilmekte, bu konuda muhtelif bilgiler verilmektedir.

Heyeti umûmiyesiyle tasavvufta kullanılan ıstılahların izahları-
nı ihtiva eden eser sistemli bir tasniften mahrumdur. Konular «ten-
bîh», «tetimme» başlıkları altında veya ilem (bil ki:) diye başlana-
rak işlenmektedir.

Girişî müteakıf ilk bilgi, zikir hakkında verilmektedir. Yer yer manzûmelerle de süslenen eser, zikir hakkındaki bilgiden sonra şu şekilde devam etmektedir.

Ahd ve telkîn (Var. 18a-25b)

Bu bölümde, tenbîh adı altında ahd, telkîn ve şeyhin mürîde va-sıyyeti ele alınmaktadır. Ahdin lugavî izahları yayılıp kullanılışıyla ilgili örnekler verildikten sonra telkîne geçiliyor. Önce Hz. Peygam-ber'in cemaatlara telkîni ele alınmıştır. Bunu, Resûlüllah'ın ashabı-na teker teker telkîni takip eder.

Telkîn zikir için ekilen bir tohumdur. Öyle bir tohum ki olmasa zikir ağacı meyva vermez. **Telkîn** başlıca faydalarından biri de gö-nülleri, bir silsileye bağılı olarak Hz. Peygamber'le irtibata geçirme-sidir. Telkînin semereli olabilmesi için silsileye dahil kâmil bir zatın ağzından yapılması gerekir. Buna ek olarak telkînin tesirini artıra-cak bazı tâli davranışlar da vardır. Bunların en önemlisi, telkînde bulunacak zatın mürîdi gafletten çıkmaya davetidir. Çünkü Hz. Pey-gamber Kelime-i Tevhid'i telkîn edecek olduğu insanlara önce yıkan-malarını emreder daha sonra telkînde bulunurdu. Gafletten çıkarı-lan mürîdin salat ü selam ile iyice müsait hale getirilmesi de icabeder.

Telkînin icrasında riayet edilecek bazı usuller (oturuş, el alma vs. şekli) de müellif tarafından sayılmıştır.

Halvetî silsilesi (Var. 25b-28b)

Müellif tasavvufî geleneğe bağılı kalarak, müntesibi bulunduğu tarikatın bir silsilenâmesini, telkîn bahsine ekliyor. Böylece tarikat-lerinin hangi zatlar aracılığıyla Hz. Peygamber'e ulaştığını anlama-mızı imkan dahiline sokmuş oluyor. Silsile şöyle çiziliyor:

Allah, Cebrâil, Hz. Muhammed Mustafa, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hüseyin, Hasan al-Basrî, Kümeyl b. Zeyyâd, Habîb-i Acemî, Dâvûd-i Tâi, Ma'rûf al-Karhî, Serî as-Sakatî, Cünayd al-Bağdâdî, Mümşâz ad-Dînavarî, Muhammed Danbûrî, Muhammed al-Bekrî, Vecîhuddîn al-Kâdî, Ömer al-Bakrî, Abunnecîb as-Suhravardî, Kutbuddîn al-Abharî, Ruknuddîn Muhammed an-Naccâr, Şîhabuddîn Şîrazî, Cemaluddîn Halvetî, İbrahim Zâhid Geylânî, Muhammed Halvetî, Ömer Halvetî, Muhammed Bayram Halvetî, El-Hâc İzzüddîn, Sadruddîn Hıyânî, Sey-yid Yahya Şîrvânî, Muhammed Bahaeddîn Erzincânî, Cemâlüddîn Halvetî (Çelebi Sultan Aksarâyî), Hayreddîn Tokâdî, Şeyh Şaban Kastamonî, Muhyiddîn Kastamonî, Seyyid Ömer Fuâdî, İsmail Çorû-mî, Ali Karabaşî, Mustafa Edirnevî, Abdülatîf Halvetî, Mustafa b. Kemâleddîn Sıddikî, Muhammed b. Hasan al-Halvatî aş-Şafîi (müel-lifimiz).

Demek oluyor ki müellif Halvetî tarikatinde köşe başı ricalden biridir. Nitekim bunu diğer silsilenâmelerde de görüyoruz.

Bidâyetten nihâyete, mensûr olarak sıralanan bu silsile ayrıca nihayetden bidâyete ve bu defa manzum olarak sıralanıyor.

Sülûk ve gayesi (28b-89b)

Eserin en uzun bahislerinden birini işgal eden bu konuya sülûkün gayesini tarifliyor. Bu gaye, insanı Muhammedî ahlaka tabî kılmak, Allah'a vâsıl etmektir. Sülûkünü tamamlayana al-vâsıl ilel-lah denir. Allah'a vâsıl olan ahlak-ı zemîmeden kurtulup ahlak-ı hamîde ile bezenen kişidir. Ahlâk-ı hamîdeye vücut veren evsâf-ı hamîdenin başlıcaları şunlardır: İlim, hilim, tefekkür, sabır, muhasebe, Ahlâk-ı zemîmeye yol açan evsâf-ı zemîmenin başında da cehalet, gazap, kin cimrilik, hased, riya, kibir vs. gelir.

Sülûkün âdâb ve erkânı (Var. 29b-84a)

Sülûkün gerektirdiği âdâb ve erkân (âdâb as-sülûk) ın başında Allah ve Peygamber hakkında bilinmesi gereken şeyleri bilmek gelir. İbadetlerin gerektirdiği kadar Kur'an okumayı öğrenmek ve günahlarını hatırlayıp kalbini onlardan temizlemek de başta gelen edep-ler cümlesindedir.

Sülûkün erkânına gelince bunlar dördtür:

I. AÇLIK (Cû') : Tarikat açlık üzerine oturur. Bütün ruhî tekmüllerin temelinde açlık vardır, diyen müellif düşüncesini âyet, hadis ve kelâm-ı kibar ile destekliyor. Açlığın 13 faydası sayıldıktan sonra açların ahvaline temas ediliyor ve iki hal birbirinden ayrılıyor:

a) Sâliklerin açlığının hali: Bu açlığın hali huşû, sekînet, züll, inkisar, âdi hataratın yokluğu vs. dir.

b) Muhakkıkların açlığının hali: Bu hal re'fet, safa, muâneset, beşerî evsafın zâil olması ve ilahî evsafın gelmesidir.

Açlığın bu nimetlerinden yalnız himmet erbabı faydalanır. Ammenin açlığında bu nimetler zuhur etmez. Onlar bedenî endişelerle aç durduklarından elde edecekleri nimetler de bedendir. Sıhhat ve mizacın ıslahı gibi... Müellif bu düşüncelerini tevsik sadedinde ashab ve tâbiûn başta olmak üzere, İslam büyüklerinin düşüncelerinden yararlanıyor.

Dilin kötülüklerden uzak durması da açlık cümlesindedir. Buna «dilin orucu» denir. Bu noktada, Halvetî Mustafa al-Bekrî'nin şu sözü üzerinde iyice düşünmek lazımdır: «Ey sâlik, maksûd olan ahlâk-ı hamîdeyi elde etmendir. Boşuna aç durman hiçbir mana taşımaz.

Çünkü Allah senin aç durmana muhtaç değildir.» Netice olarak şunu söyleyebiliriz: Riyazet ve açlık samadâni ahlaktan bir huydur. İşte bunun içindir ki Allah Hadis-i Kutside, «Oruç benim içindir ve onu bizzat ben mükafatlandıracağım.» buyuruyor.

II. SEHER (uykusuzluk) : Sülûkün ikinci rüknü olan seher iki kısımdır:

a) Kalbin uyanıklığı, yani gafletten sıyrılarak müşâhede ve kur'ân'a mani olacak şeylerden kaçınmaktır.

b) Gözün uyanıklığı, yani vakti değerlendirip imar etmek ve zamanı, ulvî menâzil ve makamâta yükselmek için bir vesile haline getirmek...

Seheri elde etmek için sekiz özelliğe sahip olmak icâbeder. Bu özelliklerin dördü zâhir, dördü bâtındır. Zâhir olanlar şunlardır:

- 1) Az yemek. Az yiyen az su içer ve az su içen az uyur.
- 2) Gündüzün fazla yorulmamak
- 3) Kaylûleyi terketmemek
- 4) Gündüz günah işlememek. Gündüzün işlenen günah geceleyin kul ile Allah arasını perdeler.

Bâtını özellikler de şunlardır:

- 1) Kalbin kul hakkından arınması
- 2) Uzun emelleri terkederek havf'e sarılmak
- 3) Gece namazının üstünlüklerini âyet ve hadisten iyice öğrenerek bu namazı ısrarla kılmak.

Bâtını özelliklerin dört tane olduğunu söyleyen müellif her nedense dördüncüyü saymamıştır.

III. UZLET : Uzlet, Allah ile başbaşa kalmaktır, diyen müellif konuyu âyet, hadis ve kelamı kibar ile olgunlaştırdıktan sonra uzletin âdâbına geçiyor.

Uzlet'in âdâbı (Var. 57a-66b)

Uzlete başlamak için nefsi, nasdan uzaklaştırarak vahdet ve infirada alıştırmak lazımdır. Uzletin âdâbı 24 tür:

- 1) Nefsi az yemeğe, uykusuzluğa ve zikre alıştırmak
- 2) Şeyhinden mutlaka izin almak
- 3) Uzlete, halkı kendi nefsinin şer ve fesadından, kendisini de halkın şer ve fesadından uzak tutmak niyetiyle girmek
- 4) İstiâze ve besmele ile ve tam ihlas üzere girmek
- 5) Uzlet yerine, önce şeyhini sokmak. Şeyh orada iki rekat namaz kılar. Bu namaz müride fethin yakın olmasını kolaylaştırır.

Yoksa âdi şeyler yiyip, eski püskü giymekle zâhid olunmaz. Zühd de beş kısma ayrılır:

- a. İnsanların elindekilere karşı zühd
- b. Dünyaya karşı zühd
- c. Hal, söz ve fiillerde zühd
- d. Makamât, tasarrufât ve vâridât'ta zühd
- e. Mâsivâ'da zühd.

10) SABR : Sabrın üç mertebesi vardır:

- a. İlahî takdire muhalefeti terke sabır
- b. İtaate sabır
- c. Hakk'ın huzurunda olmaya sabır

Bazı tasniflerde, tarikatın esaslarına şu üç husus da eklenmekte, böylece usul at-tarik 13 e yükselmektedir:

1. ŞÜKÜR
2. KANAAT
3. TEVEKKÜL

TARİKATİN MERTEBELERİ (:Marâtib at-tarik) (Var. 84a-89b)

Tarikatin mertebeleri üçtür:

1. Şeriat
2. Tarikat
3. Hakikat.

Şeriat, Hz. Peygamber vasıtasıyla Allah'dan bize gelen hakikatlerin tümüdür. Tarikat, Allah'ın ilim ve amelle kastettiği, hakikat ise maksûda vusûl ile tecellinin nûrunu müşâhededir.

Bu taksime muvazi olarak edebi de üçe ayırmalıyız:

1. Şeriat edebi
2. Tarikat edebi
3. Hakikat edebi

İnsanın en şerefli makamı olan ubûdiyyetin tam tecelli etmesi için edebe riayet şarttır. Bütün kerametler de ubûdiyyetten doğar. Bunun içindir ki Allah, Hz. Peygamber'i Mirac'da abd (:kul) diye anıyor. (2)

Şeriat gemi, tarikat deniz, hakikat ise gemiye yüklenen madenlere benzer. Şeriat kabuk, tarikat öz ve hakikat bu özün içindeki yağdır. Ancak şu inceliğe çok dikkat etmek icabeder: Hakikat tarikatın,

(2) Bk. Kur'an-ı Kerim, el-İsra (17), 1.

tarikât de şeriatin neticeleridir. Bunların birinde kemale ermeden ötekine varmak mümkün değildir. O halde şeriate muhalif bütün tarikâtlar bâtıldır. Şeriate aykırı bir yoldan giderek tarikât ve hakikate ulaşacağını sanan şeytana oyuncak olmuştur.

Tarikâtin zâhiri şeriat, bâtını hakikattir.

Hakikat çoğu kerre sırlara, işaretlere, garip sembollere bürünür. İşte bu sembol ve işaretleri anlamak sadece şeriat yolunda yürüyenlerin işidir.

İnsanlar tarikât ve hakikat karşısındaki tavırları bakımından üç sınıfa ayrılırlar:

1. Münkirler sınıfı. Bunlarla konuşmak câiz değildir.
2. Ârifler sınıfı. Bunlara zaten bir şey söylemeye lüzum yoktur.
3. Câhiller sınıfı. İşte bu son sınıfla konuşup durumu kendilerine anlatmak lazımdır.

ZIKRİN TASAVVUFTAKİ YERİ (Var. 89b-102a)

Sûfinin biricik silahı zikirdir. Bu silah sûfinin maddî ve manev' bütün düşmanları için geçerlidir. Mürîd her hal ve tavrında zikir üzere bulunacaktır.

Zikir konusunda dikkat edilecek ilk husus riya ve lahinden çekinmektir. Sûfiye derece kazandıracak ve onu bütün düşmanlarına karşı koruyacak tek kuvvet olan zikrin ihlassızlık ve tasannu'a münce olabilecek her türlü davranış ve sözden korunması gerekmektedir. Önceleri gaflet olabilir. Fakat temelde ihlas varsa bu gaflet zamanla kalkar ve Hallâc'ın şu beyanı tecelli eder:

(O seven ben, o sevilen de benim).

Mürîd, zikirle istihdaf edilen gayeye ulaşabilmek için şu altı zorluğa katlanmak zorundadır:

1. Uzuvarları şeriate muhalif hareketlerden uzak tutmak
2. Nefsi adi istek ve arzularından uzak tutmak
3. Kalbi beşerî aldaniş ve meyillerden uzak tutmak
4. Sirr'i tabiatın kir ve pasından uzak tutmak
5. Ruhu, kalbin lahmî hareketlerinden uzak tutmak
6. Akli, vehim ve hayallerden uzak tutmak.

Bu uzak kalışların birincisini gerçekleştirirnde kalbî hikmetler, ikincisini gerçekleştirirnde zâtî ilimler, üçüncüsünü gerçekleştirirnde melekûti sırlar, dördüncüsünü gerçekleştirirnde kurbiyyet menzillerine yakınlık, beşincisini gerçekleştirirnde gaybî müşâhede aydınlığı doğar. Altıncısını gerçekleştiriren ise Zât-ı Akdes'e vâsil olur ve bu vuslatı elde eden rabbânî ve ilahî bütün tecellilere mazhardır.

Müellif bu noktada Gazâlî'nin zikir hakkındaki bir mütalaasını da verdikten sonra zikrin mertebelerine geçiyor.

Zikrin mertebeleri (Var. 93a-96a)

Zikrin altı mertebesi vardır:

1. Dil ile zikir
2. Kalb ile zikir
3. Nefs ile zikir
4. Ruh ile zikir
5. Akl ile zikir
6. Sırr ile zikir

Gıdalar hiçbir zaman ruhu beslemez, ruhun gıdası Hakk'ın zikridir. Gıdalar sadece bedeninin hayatını idameye yararlar. «Gözünüzü açın, kalpler yalnız Allahın zikriyle mutmain olur» (3) âyeti bu sır-ra işaretidir.

Allah'ı dil ile zikredene cemâdât, kalb ile zikredene kevn ve onun içindekiler, rûh ile zikredene Hamele-i Arş, sırr ile zikredene Arş ile Allah aarsındaki ulvî mevcutlar iştirak ederler.

Zâkir zikir esnasında kalbinde bazı haller hisseder. Bunlar bazen tatlı, bazen acı tecellilerdir. Her iki halde de sabırlı olmak ve neticeye ulaşmak için beklemek gerekir.

Zâkir mezkûr de fânî olunca nefsânî dürtüler silinip ortada yalnız Hak kalır. Bu durumda kalb Hakk'ın ikametgâhı oluverir. Böyle olunca da Allah kulun konuşan dili, tutan eli, yürüyen ayağı, duyan kulağı, olur ve kulun sıfatları silinip yerlerini Hakkın sıfatları alır. İş bu noktaya gelince zikir ve taat yük ve zorluk olmaktan çıkar, bütün ibadetler birer zevk haline dönüşür. Eğer zikre bu merhaleden sonra da aynı şevk ve heyecanla devam edilirse zikir insanî zikir olmaktan çıkıp kudsi zikir olur. İşte bu «fe'zkurûnî» «Beni zikredin» mertebesinden (Ezukurkum) «Sizi zikredeyim» (4) makamına yükselmektir.

Edeb (al-adab) (Var. 96a-97b)

Edebin tasavvuftaki yeri çok büyüktür. Çünkü edep feth'i gerçekleştiren tek unsurdur. Vusûlün gerçekleşmesi için de edep şarttır. İbadetlerle sevab elde edilebilirse de «sizi zikr edeyim.» sırrına ermek için edepten başka bir şey işe yaramaz. Sevaplar hayvan yemi gibi

(3) Bk. Kur'an, er-Ra'd (13), 28.

(4) Bk. Kur'an, el-Bakara (2), 152.

olup ruha gıdalık yapmazlar. Ruh sadece edep ve zikirle beslenir. Allah: «Ben, beni zikredenin beraberindeyim». (5) buyuruyor.

Allah'ın celis'i olmak onun huzurunda olmaktır, fakat bu huzurun mekanla alakası yoktur. Zira Allah mekandan münezzehtir.

Zikrin âdâbı (:Âdab az-zikr) (Var. 97a-102a)

Zikrin âdâbı 20 dir. Bazıları bunu bine çıkarır. Bu 20 edebin beşi zikir öncesine, on ikisi zikir esnasına, diğer üçü de zikirden sonraya aittir.

Zikir öncesine ait âdâb beştir:

1. Tevbe
2. Taharet
3. Sükûn ve sükût
4. Şeyhin himmetine müracaat
5. İstimdad esnasında şeyhi mekan ile kayıtlamamak.

Şeyhin rûhaniyeti mekan ile kayıtlı değildir. Uzaklık mürid için söz konusudur, şeyh mekan kaydından âzade olarak her yerde imda da hazırdır. Çünkü bâtinî terbiyeci Hz. Peygamber'den bir hakikat olup mekana bağlılıktan kurtulmuştur.

Zikir esnasındaki 12 edep:

1. Temiz bir yerde oturmak
2. Zikir ister münferiden, isterse toplu halde yapılsın, diz çöküp kibleye yönelmek.
3. Oturulan yeri ve elbiseleri güzel kokularla ıtırılmak
4. Giydiği elbiselerde en küçük bir kul hakkı bulunmamak
5. Karanlık bir yer seçmiş olmak
6. Kalp gözünün açılması için kafa gözlerini yummak
7. Zikir boyunca mürşidini gözü önünde tutmak
8. Açık ve gizli zikir arasında fark görmemek
9. İhlas ve sıdk üzre olmak
10. Zikir için Kelime-i Tevhid'i seçmiş olmak
11. Zikrin manasını sürekli olarak kalbinde yaşatmak
12. Mâsivâ'yı kalpten taretmek

Kelime-i Tevhid manevî kalple söylendiği gibi lahmî (ete âit) kalple de söylenecektir. Baş sol yana eğik olacaktır.

Zikir esnasında havâtır ve hevâcis hücum edebilir. Böyle bir durumda bakılır:

(5) Bk. 'Aclûnî, Keşfü'l Hafa, 1/201.

a. Gelen havadır vesvese cinsinden yani beşerî ise diliyle Lâ ilâhe illellah, kalbiyle de Lâ mevcûde illellah der,

b. Eğer hatarât ilahî ilham cinsinden ise bu takdirde diliyle Lâ ilâhe illellah, kalbiyle Lâ matlûbe illellah demelidir.

Zikrin cehrî veya sırrî oması meselesine gelince: Cehrî zikir bi-dâyet erbabi için faydalıdır. Onların kalplerine kasvet musallat olur ve kasveti izalede cehrî zikir sırrî zikre göre daha faydalıdır. Sülûk'te ilerlemiş olanlara ise sırrî zikir tavsiye edilir.

Zikir esnasında Kelime-i Tevhid'e, Muhammedurresûlullah cümlesini eklememek daha iyidir. Böyle yapılırsa araya başka hiç kimse girmemiş ve Allah ile birlik daha kolay temin edilmiş olur.

Zikri takip eden döneme ait üç edep ise şunlardır:

1. Zikrin hemen ardından huşu' ile dolu bir sükûnete girmek, bu esnada gelecek olan vârid'i beklemek. Bu esnada bazen öyle tecelliler olur ki mücâhede'nin otuz yılda kazandıramadığını insan bir anda elde eder.

2. Zikirden sonra üç veya yedi nefes kadar soluyuşunu tutmak

3. Zikirden sonar epey bir süre su içmemek. Bunun sebebi, zikirle gelen ve zikirden matlup olan hararet'in muhafazasıdır. Çünkü bu hararet tecellinin zuhuruna vesiledir.

Mürşidin vasıfları (Var. 102a-105b)

Mürşit şu vasıflara sahip olmalıdır:

1. Berhayat olmak. Ölmüş bir insanı mürşit edinmek câiz değildir.

2. Allah'a vasıl olmuş bulunmak

3. Sülûkü Kitap ve Sünnet'e uygun, yani şer'î ve hakîki bulunmak

4. Hz. Peygamber'e ulaşan silsile'sinde yukarda sayılan evsafı taşımayan biri bulunmamak

Bütün bunlardan sonra o zatın irşada ehil olup olmadığı da araştırılacaktır. İrşada ehliyet'in şartları da şunlardır: Akıl, ilim, irfan, safa, edep, kanaat, güzel ahlak, takva, zühd, sabır, hilim, tevazu, Sünnete tam uygunluk...

MÜRİDİN EDEPLERİ (:âdâb al-mürîd) (Var. 105b-136b)

Vusûl ve tecelli'ye mazhariyet evliyaya hizmetle elde edilir. Mürşide ittiba' ve teslimiyet tasavvuf yolunda ilk ve en mühim şarttır. Teslimiyet kayıtsız, şartsız olacaktır. Müridin mürşide teslimiyyeti meyitin gassale teslimiyyeti gibi itirazsız olmalıdır. Kur'an'daki Hz.

Mûsa - Hızır hikayesi, bu hususta bize ders vermektedir. Bu hikayede Mûsa ta'lim makamını, Hızır ise bâtını ilimleri temsil ediyorlar.

Mürîd Mûsa'ya, mürşîd ise Hızır'a benzer. Akli ermeyen, ilerisini göremeyen mürîd tıpkı Mûsa gibi itiraz eder. İşte ayağı kaydıran bu hatayı işlememeye çok dikkat etmek lazımdır. Âlimin talebeye öğretmesiyle mürşîdin mürîdi eğitmesi arasında çok ince farklar vardır. Mürîd-mürşît arası münasebette temel rolü muhabbet ve teslimiyet oynar, bu olmasa münasebet, manasını yitirir. Halbuki mualim - müteallim arası münasebette muhabbet şart değildir.

Mürşît - mürît arası rabîta ve münasebetler mekan kaydından azadedir. Kalbî rabîtayı tam kuran mürît, şeyhine, bâtını yolla soru sorup cevaplar alabilir.

Mürît iki kısımdır:

1. Mürîdu'l lah (Allah'ı isteyen).
2. Mürîd bi emri'l lah (Allah'ın emriyle uğraşan mürîd). Bunların ilki mâsivâ'dan fânî olmuş vâsıl mürîttir. İkinciye gelince o henüz bu mertebeye gelmemekle birlikte Allah'ın emir ve nehyi üzerinde vefa ile duran kişidir.

Mürît en büyük felaketlere edepsizlik yüzünden uğrar. Burada işaret edilen edep avamın anladığı edepten çok farklı ve derin manalar taşır. Mesela şeyhin yüzüne devamlı bakmamak, hizmeti emrettiği insanlara, düşman bile olsalar hizmet etmek vs. bu edepler cümlesindedir. Hakikat şu ki mürşît'e gösterilecek hürmet, dünya sultanları olan padişahlara gösterilecek hürmetten çok daha derin ve içten olmak icabeder. Çünkü mürşît, padişahın aksine, ebedî hayat ile ilgili umûru tedvir ile meşgul oluyor. Geçici hayatı tanzim edenle ebedî hayatı hazırlıyana aynı hürmeti göstermek akıl işi değildir. Mesela mürît şeyhin huzuruna, padişahınkine olduğu gibi, temiz elbiselerle girecek, fakat ayrıca dışarda tövbe edip içini de temizleyecektir.

Mürît şeyhine mahabbet ve bağlılığın kalbinden silinmeye başladığını hissederse bunu derhal kendisine bildirmelidir ki şeyh gereken tedaviyi yapsın.

Çoluk çocuğun ihtiyaçlarıyla mürşîtin arzuları çatışınca mürşîtin arzularına öncelik tanınmalıdır.

Mürît tarîkate girdikten sonra başına gelen bela ve musibetlerden şikayetçi olursa ebediyyen felah bulmaz. Çünkü Allah dünya sevgisiyle kendine mahabbeti bir arada tutmaz.

Tarıkate giren kişi bekarsa evlenmemeli, evli ise, şeyhinin izni olmadan boşanmamalıdır. Bizim yolumuz ruhbaniyet ve arpa ekmeği yeme yolu değildir. Bizim için önemli olan vakt'i zayi' etmemektir.

Mürid uzleti seçmelidir. Sadece, faydalı ilim meclislerine katılmak bir istisna teşkil edebilir.

Nefsini yordukça yormalı, nefis itiraz edince de «bu dünya istirahat yeri değil, cehd ve gayret mahallidir» diyerek onu susturmalı.

Kadınlardan çekinmeli, onlarla oturup kalkmamalıdır.

Dünyayı iki defa terketmelidir:

1. Yeme, içme, giyme vs. endişesini terk,

2. Şöhreti ve şöhrete bağlı olarak gelecek hile ve aldatmacaları terk. Bilmeli ki, ikincinin terki birinciden çok zordur.

Ulemanın ihtilaf noktalarına değil ittifak noktalarına sarılmalıdır. Ruhsatı değil azîmeti seçmeli. Ruhsat zayıf ve aciz olanlar içindir. Bu taife ise nefslerini azîmetin zorluklarıyla eğitmeyi biricik gaye edinmişlerdir, ruhsat'ın, tenbellere has havası onları perişân eder.

İhvanın kendilerine ve haklarına saygılı olmak lazımdır. Ancak, onları tamamıyla memnun etmek diye bir kaide de yoktur. Müridin esas işi kendi nefsiyle meşgul olmaktır. Zaten hem Hakk'ı, hem de halk'ı aynı şekilde memnun etmek mümkün değildir.

İhvanı Allah için sevmeli, ayıplarını aramamalı, nefsanî meselelerde onları kendi nefsine tercih etmeli, onları karşı riyaset davası gütmemeli, kendini ihvanının dînunda görmeli, onlara hizmetten şeref duymalı, girip çıkışlarda onların önüne geçmemeli, zikir meclisini onlardan önce terkedip tembellikte örnek olmamalı, onları gaflet halinde görünce hemen zikre koyulup ilahî rahmetin inmesine vesile olmalı, işlerin kolaylarını onlara bırakmalı...

Şeyhine söven birini görünce, ona kızmak bir yana, kendisine şeyhin selamını söyleyip onun gönlünü şeyhe ısıtmalı. Müridin bir görevi de şeyhine düşmanlık duyanların adedini azaltmaktır.

Mürit, özellikle tek başına kaldığı zamanlarda, ihvanına duayı ihmal etmemeli, eline geçen her nimeti onlarla paylaşmalı, onara hizmeti nafîle ibadete tercih etmeli, onların meclislerinde göze çarpan pis ve kerih şeyleri hiç farketirmeden hemen def etmeli...

Mürid rıza'ya sınıksız sarılacaktır. Bela ve musibetlere sabır rıza'nın en bariz alametlerindedir. Ashab ve Tâbiûn bela ve musibetlere sabirle mümtazdırlar:

Şeyh müridin bazı kişileri ziyaretini yasaklayabilir. Bu bir rekabet değildir. Müridin bu noktada dikkatli davranıp şeyhini rekabetçilikle suçlamaması gerekir. Bu yasaktan maksat çekemezlilik değil, müritin maslahatıdır. Şeyhin, mürit için ön gördüğü manevî terbiyenin bazı yabancı sohbetlerle haleldar olmaması icabeder. Şeyh böyle bir tehlike sezince başkalarıyla sohbet veya bazı zevatı ziyaret yasağı koyar.

NEFSİN MERTEBELERİ (:Marâtib an-nafs) (Var. 145b-167a)

Nefsin 7 mertebesi vardır. Esasında nefis birdir, ancak onun sıfatlarındaki farklılık muhtelif isimlerle anılmasına sebep olmuştur. Nefsin mertebeleri şunlardır:

1. Emmâre : Nefs tabiata, şehvete, cimrilik, kötü huy vs. ye meyl ederek şer ve fesada gömülünce bu adı alır.

2. Levvâme : Bu mertebedeki nefis ilahî emir ve tekliflere kulak verir, Hakk'a ittibaa meyleder, fakat yine de şehvet ve kötülüklerden eser taşır.

3. Mülhime : Bu mertebedeki nefste şehvetler zail olmuş, kötülüklerle karşı mukavemet artmıştır. Artık kutsî âleme yöneliş tam gerçekleşmiş, ilhama istidat kemal bulmuştur.

4. Mutmainne : Bu makamda nefsin bütün ıstırapı diner ve şehvetler ona bir daha yol bulamaz.

5. Râziye : Nefs terakki ede ede hiçbir makama itibar etmez halle gelince bu adı alır.

6. Marziye : Râziyedeki hal üzre biraz daha ilerleyen nefis bu adla anılır.

7. Kâmile : Kendilerini irşad ve tekmil için Allah'ın kullarına dönmesi emredilen nefis bu adı alır.

Bu makamları tamamlayan nefsin sülûk'ü biter. Fakat sülûkün bitmesi tecelliyât'ın da bitmesini gerektirmez. Tecelliyât ölümden sonra da devam eder.

Bu makamlardan birini elde eden bir üst makama karşı perdelidir. Yani her makam bir öncekine göre ulvî iken, bir sonrakine göre edna ve esfeldir.

Allah ile kul arasında zulmet ve nurdan yetmiş perde vardır. Ancak, bu perdeler kul bakımındandır. Allah için perde söz konusu değil, Allah'ı hiçbir şey perdeleyemez. Bu yetmiş perde netice olarak, az önce saydığımız yedi mertebeye raci'dir.

Perdeler'i aşip mertebeler'i ikmal etmek ancak seyr ile mümkündür. Her mertebenin seyr'i ayrı özellikler taşır. Mesela ilk durak olan emmâre'nin seyrî «Allah'a doğru seyr» adını alır. Bu seyrin âlemi, âlem-i şehâdet, mahalli göğüs, vâridi şeriat'tır. Bu mertebedeki nefsin askerleri hırs, cimrilik ve kibirdir. Bu yüzdendir ki bu mertebeye en uygun zikir lâ ilâhe illellah'dır. Sâlikî esas manada kemale erdiren de bu zikirdir. Kur'an'daki şecere-i mübâreke, kelime-i tayyibe, 'ur-ve-i vüskada budur.

MÜLK VE MELEKÛT ÂLEMLERİ (Var. 148b-149b)

Mülk âlemi kafa gözüyle, melkût ise kalp ve mana gözüyle görülen âlemdir. Mürid, tekamülünü âdâbına uygun olarak sürdürdükçe mülk âlemi gözünden silinip bunun yerini melekût âlemi alır. Böylece melekût'u şehâdet âlemi haline getiren mürit fenâ'nın ilk mertebesini elde eder.

Melekût âleminde bir zaman seyreden kişi bir müddet sonra cebra-rût âlemine intikal eder. Bu durumda onun şehadet âlemi melekût olur ve böylece fenâ'nın ikinci mertebesine ulaşmış bulunur. İlerleme devam ederse sîr âlemine intikal ile hazirat al-kuds'a varılır ve fenâ'nın kemaline ulaşılmış olur.

Bütün bu gelişmeler insanın bünyesinde vuku bulduğundandır ki âlem-i ekber olan kâinatla âlem-i asgar olan insan arasında sıkı bir münasebet vardır. Kendi nefsinin mertebelerini seyreden insan, bunu yaparken, varlıklar âleminin tamamını seyretmiş oluyor.

ISTİLÂHÂT-I SÛFİYYE (Var. 168b-240a)

Müellif, bu oldukça uzun bölümde tasavvufta kullanılan istilâhların izahlarına yer veriyor. Tasavvuf kelimesinden başlanarak sûfi, murakabe, üns, sır, akl, ruh, nefis vs. teker teker teker incelendikten sonra söz ölüme getiriliyor.

Ölüm ve ötesi (Var. 240b-250a)

Bu bölümde ölüm, ölüm sonrası, kabir ahvali anlatılarak ölüme hazırlanmanın lüzumu ve manası üzerinde duruluyor. İslam büyüklerinin ölüm karşısındaki tavırları, ölüme nasıl hazırlandıkları vs. etrafıca anlatılıp esere son veriliyor.